

Cilt XXVII

1994 - 1997

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
Edebiyat Fakültesi
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI
Dergisi

Kurucu :
A. Caferođlu

İ S T A N B U L
Edebiyat Fakültesi Basımevi
1 9 9 7

HALİD ZİYA'NIN MENSUR ŞİİRLERİ

— I* —

M. FÂTİH ANDI

Divan edebiyatımızda ve onun da içinde yer aldığı ortak İslâmî edebiyat geleneğinde şiirin maruf ve «zebân-zed» bir tanımı vardı : «Şiir mevzûn ve mukaffâ sözdür.» Buna bazı Arap ulemâsı ve daha sonraki devirlerde bir takım Osmanlı üdebâsı «muhayyel» olma ve «şiir kasdıyla söylenilme» şartlarını da eklemişlerdir. Gerçi bazı kaynaklarda, Arap edebiyatında «haddü's-şi'r» denilen bu dört unsurun¹ mutlak gerekliliği şartının dışına çıkılarak, teoride vezin ve kafiyenin ikinci planda tutulup, «kelâm-ı muhayyel» olma özelliğinin esas alındığı yaklaşımlar da mevcut olmuştur², lâkin

* Bu makalenin devamı olan «Halid Ziya'nın Mensur Şiirleri-II: *Mezardan Sesler*» başlıklı yazımız *İlmî Araştırmalar*, nr. 4, İstanbul, Mayıs 1997, s. 7-16'da yayımlanmıştır.

1 Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 59.

2 Meselâ bu konuda *Mevzûâtü'l-Ulûm*'da şu satırlar yer almaktadır :

«Ve dahi mâlûm ola ki şiir hükemâ katında kelâm-ı muhayyeldir, gerek mevzûn ve gerek gayr-ı mevzûn olsun. Ve şiirin medârını muhayyelât üzerine kılınışlardır ki nefis ondan kabz u bast cihetinden müteessir olur.

Ve dahi müteahhürin katında şiir kelâm-ı mevzûn-ı mukaffâdır. Pes onlar kafiye ve vezni itibâr edip tahyili terk eylediler. Bazılar katında kelâm-ı mevzûndur amden. Pes onlar takfiye ve tahyili terk edip lâkin amdi itibâr eylediler. Tâ ki Tenzil-i Rabb-i Celil'de vâki olan âyât-ı mevzûne harice ola. Müellif-i asl-ı mütercem buyururlar ki : Lâkin hak ve savâb ki benim katımda dahi muhtâr olan oldur kuyûd-ı mezkûrenin cümlesi itibâr olunmak gerekdir. Evvelâ tahyili lâzımdır. Ve illâ bir zen-i kabihü's-şekli tezyin makûlesinden olur. Vezn dahi lâzımdır. Ve illâ lezzet-i tab' nâkis olur. Takfiye dahi lâzımdır. Ve illâ lezzet-i sem' nâkis olur. Amd dahi lâzımdır. Ve illâ Kur'ân'da vücûd-ı şi'r lâzım gelir.

yine de bu edebiyat geleneği, uygulamada genel bir bakışla edebî türleri «mevzûn ve mukaffâ» olup olmamaları kıstasına göre nazm ve nesir diye ikiye ayırıyor ve şiiri de manzum olarak düşünüyordu³.

Fakat Yenileşme Devri Türk Edebiyatı içerisinde, özellikle XIX. asrın sonlarına doğru edebiyatımızda şiirin bu şekilde tanımını ve kabulü zamanla aşınmaya, veznin ve kafiye'nin şiir için mutlaka gerekli olup olmadığı üzerinde bir takım fikirler ileri sürülmeye başlandı.

Şiirin mahiyeti ve şekli üzerinde yürütülen bu fikirler, daha sonraları edebiyatımızı «mensur şiir» türüne hazırlayan ilk kıpırtılar olarak değerlendirilebilir.

Pes bu takdirce şiir kelâm-ı muhayyel-i mevzûn-ı mukaffâ bi-tariki'l-amd-
dir.» (Taşköprizâde Ahmed Ef., *Mevzûâtü'l-Ulûm*, (Terc. Kemaleddin Mehmed Ef.), İstanbul 1312, s. 244-245.

Vezin ve kafiye kayıtları konusunda, ilm-i mantık sahasında XVIII. asrın tanınmış Osmanlı âlimlerinden olan Gelenbevi'nin *el-Burhân* isimli eserini tercüme ve şerh eden Abdunnâfi İffet Efendi'nin verdiği bilgiler de değişik bir yaklaşımın ifadesi olarak dikkat çekicidir. Buna göre, ilm-i mantıkta, burhân, cedel, hitâbet, mugâlata ve şiirden ibaret olan *smâât-ı hamse* bahsinde ilk mantıkçılar sözün şiir olarak adlandırılabilmesi için vezinli olup olmamasına itibar etmeyip, şiiri «muhayyel kelâm» diye kabul etmişlerdir. Daha sonrakiler ise hem vezin, hem de tahyilden ikisini ihtiyâr etmişler, cumhûr ise yalnızca vezne intisâr etmişlerdir. Bk.: Abdunnâfi İffet Efendi, *Mizânü'l-Burhân Şerhi*, c. II, İstanbul 1295, s. 274.

3 Arap Fars ve Osmanlı kaynaklarında bu konunun nasıl ele alındığı hakkında bk. :

Ebu'l-Hasan b. Reşid el-Kayrevânî, *Kitâbu'l-Umde*, c. I, Kahire 1353/1934, s. 93-103; Ahmed b. Muhammed el-Mukri el-Feyyûmî, *el-Mısbâhu'l-Münir*, «Şiir madd.», Beyrut, tarihsiz; Seyyid Şerif Cürcânî, *et-Ta'rifât*, İstanbul 1318, s. 86; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, «Şiir madd.», Beyrut, tarihsiz.

Şemseddin Muhammed b. Kays er-Râzî, *el-Mu'cem fi me'âyiri eş'ari'l-Acem*, (Nşr. Muhammed b. Abdulvehhâb Kazvîni), Tahran 1360, s. 196.

Sürûrî, *Bahrü'l-Maârif*, Erzurum Atatürk Üniversitesi S. Özege Kütüphanesi A. Sırrı Levend Kitapları, nr. 441, v. 2b; Müstakimzâde Süleyman Sa'deddin Ef., *Istılâhâtü's-Şîriyye*, Süleymaniye Ktp. Pertev Paşa nr. 625/18, v. 130b, (Nşr. : Harun Tolasa, «18. YY.da Yazılmış Bir Divan Edebiyatı Terimleri Sözlüğü-Müstakimzâde'nin *Istılâhâtü's-Şîriyye'si-I*», *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, nr. XXIV-XXV, İstanbul 1986, s. 366.

Bu kıpırtılar arasında mesela Abdülhak Hamid'in «nesir» ve «nazım» dışında «mukaffâ» adını verdiği yeni bir «genre» ihdâs etme yolunda Recâizâde Mahmud Ekrem'e yazmış olduğu bir mektupta :

«Fransızca'da 'en prose' (nesren), 'en vers' (nazmen) yollarından başka bir de 'en rime' (mukaffâ) yolu var. (...) (Türkçe'de bunlardan başka [nazım ve nesirden başka] mukaffâ namıyla bir 'genre' daha ihdâsa çalışıyorsun) diyorsun. İhdâs benim işim değil amma, ihdâs olursa fena mı olur? İhdâs olursa da -manzûm ve mensûrdan fazla olarak ismine mukaffâ yahud müheccâ denilse olmaz mı? (...) Benim maksadım -işte sana içimdekini söyleyeyim- hecâyâ da pek itibar etmeyerek, nesre de benzememek şartıyla, mukaffâ namında bir 'genre' ihdâs etmektir»⁴.

şeklindeki cümleleriyle ifade ettiği nazım ve nesir arasındaki keskin ayrılığı kırmağa yönelik yaklaşımı bu açıdan önemlidir⁵.

Yine Recâizâde Ekrem'in, *Takdîr-i Elhân*'da şiir için vezin ve kafiye gerekliliğini gören

«Bir söz şiir addolunabilmek için vevle fikren ne derece parlak olursa olsun, kendisinde şeklen iki şartın vücûdu iktizâ eder. Bunlardan birisi vezin olduğunda şüphe yoktur. Diğer ne olsa gerek? Elbette kafiye»⁶.

gibi ifadelerinin de bulunmasına rağmen, hemen bunun yanında, «Zerrâttan şümûsa kadar her güzel şey şiirdir»⁷. diyerek şiiri has-saten «fikir», «his» ve «hayâl» güzelliğinde arama tavrının yanı-sıra, yine *Takdîr-i Elhân*'da :

«Her mevzûn ve mukaffâ lakırdı şiir olmak lâzım gelmez. Her şiir, mevzûn ve mukaffâ bulunmak iktizâ etmediği gibi»⁸.

4 Abdülhak Hamid, *Mektublar*, c. II, İstanbul 1334, s. 86-87.

5 Bu konuda bk. : Celâl Tarakçı, *Muallim Nâci Efendi, Hayatı ve Eserlerinin Tedkiki*, Samsun 1994, s. 210.

6 Recâizâde Mahmud Ekrem, *Takdîr-i Elhân*, İstanbul 1302 (1884), s. 76.

7 a.e., s. 9.

8 a.e., s. 10.

cümleleriyle vezinsiz ve kafiyesiz (yani gayr-i manzûm) da şiir olabileceği yolundaki cevâzî düşünceleri yeni Türk edebiyatını mensur şiire hazırlayan açılımlardandır. Hemen belirtelim ki, bu dönemde «mensur şiir» karşılığı kullanılan adlandırmalardan birisi olan «nesr-i muhayyel» terkihi de Ekrem'in kaleminin mahsulüdür⁹.

Bu arada edebiyatçılarımızın, Shakespeare, Victor Hugo, Lamartine, Alfred de Musset, Goethe v.s. gibi Batılı şairlerin manzum eserlerini mensur olarak Türkçe'ye çevirme çalışmaları da, bir manzum eseri dar bir çerçevede mensur olarak düşünüp yoğunlaşmalarını sağlaması ve «şiiriyet»e nesirle de ulaşabileceğinin tecrübelerini vermesi açısından, onların kalemlerini mensur şiire hazırlayan denemeler olarak görülebilir¹⁰.

Fakat bizde mensur şiirin müstakil bir edebî tür olarak görülmeye başlamasındaki en önemli tesir, hiç şüphesiz Batı edebiyatında bu türün yaygınlaşmaya ve bizim şairlerimiz tarafından da haberdar olunmaya başlanmasında aranmalıdır.

**

XIX. yüzyılda Türk edebiyatının en fazla tesirinde kaldığı edebiyat Fransız edebiyatıdır.

Fransa'da 1842'ye kadar, kaynaklarda içlerinde Fénelon (1659-1715)'un sanatkârâne üslûpta yazılmış romanı *Télémaque* (1699), Montesquieu (1689-1755)'nin *Le Temple de Gnide* (Gnide Mabe-di) (1725) gibi eserlerin de zikredildiği «prose poétique» adıyla anılan bir takım edebî eserlerden sonra, müstakil bir edebî tür

9 Recâizâde'nin şiir görüşlerine dair daha geniş bilgi için bk. : İsmail Parlatır, *Recâizâde Mahmud Ekrem, Hayatı-Eserleri-Sanatı*, Ankara 1983, s. 60-79.

10 Bu şairlerden Victor Hugo, Shakespeare ve Goethe'den Türkçe'ye yapılan mensur çeviriler için bk. : Zeynep Kerem, *1862-1910 Yılları Arasında Victor Hugo'dan Türkçe'ye Yapılan Tercüme Üzerine Bir Araştırma*, Doktora Tezi, İstanbul 1978, s. 35-340; İnci Enginün, *Tanzimat Devrinde Shakespeare Tercüme ve Tesiri*, İstanbul 1979, s. 255-289; Nedret Pınar, *1900-1983 Yılları Arasında Türkçe'de Goethe ve Faust Tercüme Üzerine Bir İnceleme*, Doktora Tezi, İstanbul 1984, s. 353.

olarak mensur şiirin ilk örnekleri «poeme en prose» adıyla, Aloysius Bertrand (1807-1841)'ın 1842'de yayımlanan *Gaspard de la Nuit* (Gecelerin Gaspard'ı) adlı eseriyle kendisini gösterir. Bertrand'ı, *Le Centaure* ve *La Bacchante* isimli eserleriyle Maurice de Guérin (1810-1859) izler. Bertrand'ın *Gaspard de la Nuit*'si başta Baudelaire (1821-1867) olmak üzere Arthur Rimbaud (1854-1891), Stéphane Mallarme (1842-1898), Isidore Bucasse gibi şairlerin ilgisini çeker ve mensur şiir özellikle Charles Baudelaire'in 1855'ten itibaren çeşitli gazete ve dergilerde yayımladığı ve 1869'da kitaplaşan *Le Spleen de Paris* (Paris Sıkıntısı)'nın bir bölümü olarak tasarladığı *Petits Poèmes en prose* (Küçük Mensur Şiirler) ile Fransız edebiyatında yaygınlık kazanır¹¹.

Baudelaire'den sonra bu edebî türün Fransız edebiyatında yayılmasını sağlayan isimler, 1873'de yayımlanan *Les Illuminations* (Renkli Gravürler) ve *Une Saison en enfer* (Cehennemde Bir Mevsim) (1873) adlı eserleriyle Rimbaud ile *Divagations* (Hezeyanlar) (1864) adlı eseriyle Mallarme'dir. Ayrıca Paul Claudel (1868-1955), Andre Gide (1869-1951) ve Marcel Proust (1871-1922) da gençlik dönemlerinde «poeme en prose» yazmış önemli yazarlardır¹².

19. yüzyılın sonlarında mensur şiir Batı edebiyatlarında iyiden iyiye yaygınlık kazanır. İngiltere'de *The English Mail Coach* (İngiliz Posta Arabası) (1849) isimli eseriyle Thomas De Quincey (1785-1859), Alman edebiyatında Hölderlin (1770-1843), Stefan George (1868-1933) ve Rainer-Maria Rilke (1876-1926), İspanya'da G. Adolfo Becquer (1836-1870), Danimarka'da Jens P. Jacobsen (1847-1885), Amerika'da Edgar Allan Poe (1809-1849) ve Rus edebiyatında *Senilia-Stichotvoreniya v proze* (Eşik-Mensur Şiirler) adlı eseriyle Turgenyev (1818-1883) bu yeni edebî türün ülkelere ilk yahut önde gelen isimlerindendirler¹³.

11 Bu konuda daha geniş bilgi için bk. : François Porché, *Baudelaire - Histoire d'une âme*, Paris 1944, s. 391-409; Laffont-Bompiani, *Dictionnaire Des Oeuvres*, c. IV., Paris 1954, s. 36.

12 Alex Preminger (Edited by), *Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*, «Prose poem» madd., New-Jersey 1974, s. 664-666.

13 a.e., s. 665. Ayrıca bk. : Joseph T. Shipley (Edited by), *Dictionary of World Literary Terms*, London 1970, s. 247, 252.

Bu isimler içerisinde bilhassa Baudelaire, Rimbaud, Mallarme gibi Fransız edebiyatçıları bizde XIX. yüzyılda yeni Türk edebiyatçıların da en fazla haberdar olduğu, eserlerini okuduğu şahsiyetlerdir.

Divan edebiyatımızda, adı ne olursa olsun, müstakil bir edebî tür olarak «mensûr şiir»i göremeyiz. Fakat yukarıda Fransız edebiyatında mensur şiirin doğuşu ve gelişmesinden bahsederken zikrettiğimiz «*prose poetique*» (şâirâne nesir yahut sanatkârâne nesir) ile «*poem en prose*» (mensûr şiir) ayrımı çerçevesinde meseleye bakarsak, Divan edebiyatında da, mesela divan dîbâcelerinde, Lâmiî Çelebi'nin *Münâzara-i Sultân-ı Bahâr bâ-Şehriyâr-ı Şitâ*'sının nesir kısımlarında olduğu gibi çok mükemmel birer şâirâne nesir örneği olan bölümlere rastlarız. Hatta Sinan Paşa'nın *Tazarru'nâme*'si, Veysi'nin *Münşeât*'ı v.s. gibi başından sonuna kadar sanatkârâne bir üslupla yazılmış, secîlerle, edebî sanatlarla, hatta mazmunlarla örülmüş eserler de karşımıza çıkar. Bunlar kuvvetli bir iç müzikalitenin kendisini hemen hissettirdiği müsecca' ve musanna' birer sanatkârâne divan nesri (inşâ) örneğidirler. Bazı araştırmacılar bu gibi metinleri bizde mensur şiirin ilk hatta mükemmel örnekleri saymışlardır¹⁴. Fakat kanaatimizce bu metinleri birer mensur şiir saymamak daha doğrudur. Evvela bunların sanatlı metinler olması, şiirde de kullanılan söz sanatlarına yer vermesi bunları birer mensur şiir yapmaya yetmez. Zira mensur şiirler için sanatlı bir üslup mutlaka gerekli şart değildir. Hatta edebiyatımızda *Mensûr Şiirler* adı altında bu türde ilk kitabı yayımlayan Halid Ziya, bu konuyu özellikle vurgular: «Mensûr şiirler (...) o kadar kısa, o kadar küçük olacaklardı ki, uzun tasvirlerle, mükellef tezyinlere iftikar etmeden, dar havsalalara ancak bir şiir heyecanı taşımakla iktifâ ederek...»¹⁵ Ayrıca men-

14 Bu konu için bk. : Fevziye Abdullah Tansel, *İyi ve Doğru Yazma Usûlleri*, c. III, İstanbul 1983, s. 347; Mehmet Kaplan, «Tazarru'nâme», *Edebiyatımızın İçinden*, İstanbul 1978, s. 27; İsmail Çetişli, «Türk Edebiyatında Mensur Şiirin Doğuşu, Gelişmesi ve Özellikleri», *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 1, nr. 2, Elazığ 1987, s. 97-120.

15 *Kırk Yıl*, c. II, İstanbul 1936, s. 84.

sur şiir de diğer edebî türler gibi, başlığı, başlangıcı ve bitişiyile müstakil bir edebî türdür. Yani bir başka edebî türün yahut eserin içerisinde yer alan ve o metnin bir parçası olan birkaç paragraflık, hatta birkaç sayfalık kısmı alıp mensur şiir diye adlandıramayız. Bu ancak bir yakıştırmadan ibaret olur. *Tazarru'nâme* gibi başından sonuna kadar sanatkarâne bir üslûpla yazılmış eserler ise, Batı edebiyatındaki tanımı ve bizde yazılagelen örnekleri göz önünde bulundurulursa, mensur şiirin, en çok birkaç sayfalık kısa hacimli bir tür olma özelliğine uymaz¹⁶. Kaldı ki, bu eserleri, yazarının, devrinin, hatta ait olduğu edebiyat geleneğinin düşünmediği bir isim ve tür altında değerlendirmek de sağlıklı mıdır? Mensur şiir Batı edebiyatının bir mahsulüdür. Ayrıca Yenileşme Devri Türk Edebiyatı'nda kendisini gösterip, Servet-i Fünûn devresinde adeta bir moda haline gelen mensur şiirin ortaya çıkış şartlarının teşekkülünde ve yeşerdiği zeminin oluşmasında divan edebiyatından beslendiğine dair elimizde rivayetler yahut bilgiler de mevcut değildir. Tam tersine «mensûr şiir», daha adından başlayarak, devrinin eski edebiyat taraftarlarınınca tenkide uğramıştır.

Bu edebî nevi Tanzimat sonrası edebiyatımızda, (bilhassa Ara Nesil devresinde) «mensûre», «nesr-i şi'r-âmîz», «nesr-i nazm-âmîz», «nesr-i muhayyel», nesr-i şâîrâne», «mensûre-i şâîrâne», «hayâlî nesir» gibi adlarla anılmış ve bu yolda bir takım denemelerde bulunulmuştur. Dikkat edilirse bu adlandırmalar arasında «mensur şiir» yoktur. Bu isim ancak 1886'da Halid Ziya'nın *Hizmet* gazetesinde yazdığı ve daha sonra *Mensûr Şiirler* başlığıyla topladığı örneklerle karşımıza çıkacaktır¹⁷.

16 Alex Preminger (Edited by), *Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*, «Prose poem» madd., New-Jersey 1974, s. 664-666.

17 Mensur şiir türünün, ortak İslâmî edebiyat geleneği halkasının içinde mütâlaa edilen Arap, Fars ve Urdu edebiyatlarında kendisini gösterişi de oldukça yenidir ve Türk edebiyatındakinden çok daha sonraki yıllardadır.

Arap edebiyatında ilk defa mensur şiir yazan, Lübnan asıllı şair Emîn er-Reyhânî (öl. 1940)'dir. er-Reyhânî, göçmen olarak bulunduğu A.B.D.de, Amerikalı şair Walt Whitman (1819-1894)'dan esinlenerek, 1910'lu yıllardan itibaren yazdığı mensur şiirlerini, *er-Reyhâniyyât* adlı iki ciltlik şiir külliyyatında bir araya getirmiştir. er-Reyhânî'den sonra, çok geçmeden, yine Lübnan asıllı meşhur Arap şairi Cibrân Halîl Cibrân (öl. 1931) da mensur şiir tarzında başarılı

Mensûre, nesr-i muhayyel, nesr-i şâirâne, nesr-i şî'r-âmîz v.s. hangi isim altında anılmış olurlarsa olsunlar, «mensur şiir» 'genre'yi içerisinde değerlendirebileceğimiz bu ilk örnekler, ilk olmanın verdiği acemilik, gevşeklik ve hatta basitliği de bünyelerinde taşırlar ve bu yönleriyle adeta kısa hikâye-şiir yahut fıkra-deneme-şiir karışımı bir mahiyet arz ederler. Bu özellikleriyle de,

«Şairâne bir konuyu, bir duygu veya bir düşünceyi veya hut bir nükteyi, birkaç paragraftan birkaç sayfaya kadar değişen bir hacimde, kısa, çarpıcı, etkileyici ve yoğun bir surette, derli toplu olarak, şairâne bir edâ ve üslûpla anlatan müstakil bir edebî türdür.»

diye tarif edebileceğimiz mensur şiirin mükemmel örnekleri olmaktadır uzaktırlar.

Bu türün daha başarılı ve kalıcı örnekleri ancak Halid Ziya'y-la karşımıza çıkacaktır¹⁸.

örnekler vermiş, hatta Arap edebî çevreleri, bu sahaya ilk defa er-Reyhânî'nin el altığını unutarak, bu türü evvela Cibrân'ın denediğini öne sürmüşlerdir. (bk.: İsa en-Nâûrî, *Edebü'l-Mehcer*, Kâhire 1977, s. 338).

Fars edebiyatında ise mensur şiir, 1920'li yıllarda kendisini göstermiş, İran'da Meşrutiyet öncesi ve sonrasının birkaç yılının dergi ve gazetelerinde bu türde yazılmış örneklere rastlanmıştır. Fakat bu edebî nev'in en önemli temsilcileri eserlerini 1940'lardan sonra vermişlerdir ki, bunlar arasında Ahmed-i Şamlû, H. Sâye, Nâdir Pûr, Ehavân-ı Sâlis, İsmail-i Şahrûdî, Hüşeng-i İrânî gibi isimleri saymak mümkündür. (Geniş bilgi için bk.: M. Rıza Şefî'i-i Kedkenî, *Mûsiki-i Şî'r*, Tahran 1373, s. 237-267; Nâsır-ı Vusûkî, «Nimâ Yûsic, Peder-i Şî'r-i nov yâ yekî ez pederân» *Kilk*, Tîr-mîhr 1375, Şomâre-i 76-79, s. 164-178). Bununla birlikte, bugün bile geleneğin çok kuvvetli tesiri altında olan Fars edebiyatında mensur şiir pek fazla rağbet gören bir tür olmamıştır. (bk.: Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, İstanbul 1979; Yayınlanmamış Doktora tezi, İ. Ü. Edebiyat Fak. Genel Ktp. Dr. THL. 23 a., s. 407-411).

Urdu edebiyatında ise, «nesr-i latif», «nesrî nazm», «mensûr nazm» adlarıyla anılan mensur şiir türünü ilk defa 1929'da *Nireng-i Hayâl* adlı edebî derginin sahibi de olan Hakîm Muhammed Yûsuf Hasân, *Pankhîrian* adlı eserinde kullanmıştır. (Bk.: Refiuddîn Hâşimî, *Esnâf-ı Edeb*, Lahor 1991, s. 193-194).

18 Bugüne kadar Halid Ziya'nın mensur şiirlerinden bahseden şu çalışmalar yapılmıştır: Niyazi Akı, «Halid Ziya Uşaklığı'nın Mensur Şiirleri»; *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, c. 1, nr. 1, Erzurum 1970, s. 1-10; [Akı, ayrıca *Yakup Kadri Karaosmanoğlu, İnsan-Eser-Fikir-Üslûp*, (İstanbul 1960) eserinde

Fakat Halid Ziya'dan önce de Recâizâde Mahmud Ekrem'in *Nağme-i Seher* (1871) ve *Zemzeme*'lerindeki (1883-1885) mensurelerine, *Envâr-ı Zekâ ve Şark* dergilerinde Mustafa Reşid'in, *Ter-cümân-ı Hakîkat*, *Şafak ve Saâdet*'te de Mehmed Celâl'in bu türde yazdığı denemelerine rastlarız¹⁹. Mesela Mehmed Celâl'in müs-

de Yakup Kadri'nin mensur şiirlerinden bahsederken bir iki cümle ile H. Ziya'nınkilere de temas eder.]; Ömer Faruk Huyugüzel, *Halid Ziya Uşaklıgü, Hayatı, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler*, İstanbul 1995, s. 65-68; a.mlf., «Halit Ziya Uşaklıgü'nün İzmir Devresi ve Bu Devrede Verdiği Eserler», *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, nr. III, İzmir 1984, s. 77-78; İsmail Çetışli, *Servet-i Fünûn'da Mensur Şiir*, (Yayımlanmamış Y. Lisans tezi) Elazığ 1986; a.mlf., «Türk Edebiyatında Mensur Şiirin Doğuşu, Gelişmesi ve Özellikleri», *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 1, nr. 2, Elazığ 1987, s. 97-120; Şehnaz Alış, *Servet-i Fünûn Dergisinde Küçük Hikâye-Mensur Şiir-Manzum Hikâye (1896-1901)*, M. Ü. Sosyal Bilimler Ens. (Yayımlanmamış Doktora tezi), İstanbul 1994, 365 s.

Bu çalışmalardan Alış ve Çetışli'ninki S. Fünûn devresini ele alırlar ve H. Ziya'nın mensur şiirlerine ancak, konularına bir giriş olmak üzere, detayına inmeden temas ederler. İ. Çetışli, zikredilen makalesinde ise Divan edebiyatının sanatkârâne inşâsını mensur şiir sayan bir yaklaşımla, mensur şiirin bir tür olarak dayandığı estetik özelliklerin üzerinde durur ve daha sonra Divan edebiyatı, Tanzimat, S. Fünûn, F. Ati ve sonrasında mensur şiirin çizdiği seyrin ana hatlarına kısaca temas eder. Ö. F. Huyugüzel her iki çalışmasında da H. Ziya'nın biyografisi içinde mensur şiirlerin yazılışına ve devrindeki akislerine dair bilgiler verir. Bu konuda yazılmış müstakil makale olan N. Akı'nın yazısı ise H. Ziya'nın mensur şiirlerinin yazılış şartlarına, karşılaştığı itirazlara, edebiyat tarihimiz içindeki yerine dair kısa bir girişten sonra (s. 1-3), esas olarak bu şiirlerin tematik olarak genel bir tahliline dayanır.

Biz bu çalışmaların hepsinden faydalanmakla beraber, bu yazımızda mensur şiirin Batı edebiyatlarındaki yerine, bizim edebiyatımızda ve bizden sonra Arap, Fars ve Urdu edebiyatlarında tanınışına, Divan edebiyatında şiir-nesir ayırımının dayandığı temellere ve Divan edebiyatımızda mensur şiirin olup olmadığının dair bilgiler sunmaya çalıştıktan sonra, ağırlıklı olarak, geniş bir biçimde Halid Ziya'nın *Mensur Şiirler*'i ile *Mezardan Sesler*'i üzerinde durduk, bu mensur şiirlerin devrinde uyandırdığı akisleri detaylarıyla vermeye gayret gösterdik.

19. Mehmed Celâl'in mensûreleri için bk. : M. Fatih Andı, *Ara Nesil Şairi Mehmed Celâl, Hayatı, Görüşleri, Şiirleri*, İstanbul 1995, s. 19-20, 171-175.

Mustafa Reşid'in yazdıklarından birkaç örnek ise şunlardır :

«Gül-i Nev-şüküfte», *Şark*, y. 1, c. 1, nr. 1, 15 Zilhicce 1298, s. 19.

«Kış», *Şark*, y. 1, c. 1, nr. 4, 15 Rebülevvel 1298, s. 91.

«Hazân», *Envâr-ı Zekâ*, c. 1, nr. 2, 1299, s. 33-35.

«Bir Çiçeğin Nâlesi», *Envâr-ı Zekâ*, c. 1, nr. 6, 1299, s. 167-169.

takil olarak yazdığı «Hazân» (*Saadet*, y. 2, nr. 278, 21 Safer 1303/-29 Teşrin-i sâni 1885), «Gözyaşı» (*Şafak*, y. 1, nr. 9, 16 Ağustos 1301/28 Ağustos 1885, s. 219), «Güzel Bir Gece» (*Şafak*, c. 1, nr. 8, 1 Ağustos 1301/13 Ağustos 1885, s. 192-195) v.s. gibi mensûrelerinin yanısıra, edebiyata ilk atıldığı 1884'ten itibaren kuvvetle tesiri altında olduğu Muallim Nâci'nin bir şiirinin etkisinde kalarak, aynı temi ve muhtevayı «İstifâza» üst başlığıyla nesren yeniden yazıp, Muallim Nâci'nin *Tercüman-ı Hakikat*'deki «Edebiyat» sütununa gönderdiği ilk gençlik devresinin mensure denemeleri bu açıdan dikkat çekicidir²⁰.

Bu edebî türün kabul görmesinde Recâizâde Ekrem'in, yukarıda zikrettiğimiz, *Takdir-i Elhân*'daki :

«Her mevzûn ve mukaffâ lakırdı şiir olmak lâzım gelmez, her şiir mevzûn ve mukaffâ bulunmak iktizâ etmediği gibi.»²¹

cümlesi ve yine *Takdir-i Elhân*'da :

«Bendenizce kafiyesiz şiir yazmaktan ise *nesr-i muhayyel* yolunda tasvîr-i merâm etmek evlâ ve efdaldir. Nesr-i muhayyel ise mevzûn değil iken, adeta tavr-ı şi'ri alabiliyor.»²²

cümlesindeki edebî fetvâsı etkili olmuştur.

*
**

«Şetâret», *Envâr-ı Zekâ*, c. 1, nr. 12, 1299, s. 353-355.

«Benim Bülbulüm», *Envâr-ı Zekâ*, c. 1, nr. 18, 1299, s. 425-426.

«Ne Hazîn Manzara», *Envâr-ı Zekâ*, c. 1, nr. 24, 1299, s. 513.

Mustafa Reşid'in mensureleri için bk. : Ersin Özarslan, *Ara Nesil Edebiyatçısı ve Gazetecisi Mustafa Reşid Bey-Hayatı ve Eserleri*, (Yayımlanmamış Y. Lisans tezi), A. Ü. Sosyal Bilimler Ens. Erzurum 1994, s. 127-132.

20 Bunlar için bk. : M. Fatih Andı, *Ara Nesil Şairi Mehmed Celâl, Hayatı, Görüşleri, Şiirleri*, İstanbul 1995, s. 171-172. M. Celâl 1312 (1894)'te kaleme aldığı *Osmanlı Edebiyatı Numûneleri* adlı kitabında mensur şiirin bir tanımını da yapmaya çalışır. Celâl'e göre mensur şiir, «efkâr ve tasavvurât-ı şâirâneyi hâvi olmak üzere, manzum olmamak şartıyla yazılan manzûmâta itlâk olunur.» *Osmanlı Edebiyatı Numûneleri*, İstanbul 1312 (1894), s. 203.

21 *Takdir-i Elhân*, İstanbul 1302 (1884), s. 10.

22 a.e., s. 70.

Halid Ziya ilk mensur şiir denemesini İzmir'deki ilk gençlik yıllarında, *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde Muallim Nâci'nin yönettiği «Edebiyat» sütununa gönderir. «Aşkımın Mezarı» başlıklı bu yazısı, *Tercümân-ı Hakikat*'in 23 Nisan 1883 tarihli 1461. sayısında, hemen altında Muallim Nâci'nin «Mezarda aşk aramak, meyyitte can aramaya benzer.» şeklindeki alaylı mütâlaası ile birlikte yayımlanır²³.

Muallim Nâci'nin bu tavrı, genç Halid Ziya'yı ziyadesiyle kırar. Yazar kırınlığını daha sonraları *Kırk Yıl*'da şöyle anlatacaktır :

«...Vaktâ ki 'Aşkımın Mezarı' serlevhası ile bir mensûre yazarak o zaman Muallim Nâci'nin müşâare mahşerine çevirdiği *Tercümân-ı Hakikat*'e gönderdim ve onun Muallim Nâci tarafından 'Mezarda aşk aramak, meyyitte can aramaya benzer' kılıklı bayağı bir cümle ile neşredildiğini gördüm, hiddetimden dudaklarımı ısırdım. Ne tuhafdır ki, ondan sonra yarım asırdan beri devam eden tahrîr mesleğimde pek çok haksız hücumlara, mânâsız tarizlere müsâdif olmuş olmak beni asla hiddete sevketmemiştir. Muallim Nâci'nin bu ilk tarizi bende müsemmin te'sîrâta karşı bir nevi aşî vazifesini görmüş olacak. Bundan dolayı Muallim'e minnetdâr olmak lâzım gelir. Fakat ben bilakis onun hakkında derhal bir kin duydum. Bu his ileride edebî görüş ihtilâfları ile teşeddüd etmiş ve biz *Hizmet* gazetesini tesis ettikten sonra patlak vermişti.»²⁴

Halid Ziya'nın bahsini ettiği bu edebiyat görüşü ayrılıkları ile şiddetlenerek patlak veren «kin», devrin eski-yeni çatışması ve Nâci-Ekrem gruplaşması içinde, yazarın 1887'de *Hizmet* gazetesinde Recâizâde'yi ve Mustafa Reşit'i savunması, Nâci'nin *Saâdet*'te açtığı «Ukâz-ı Osmânî» sütununa mukabil, *Hizmet*'te «Ukâz-ı Şübbân» adıyla bir sütun açarak İzmirli, İstanbullu gençlerin Nâci ve taraftarlarına çatan, onları hicveden yazı ve şiirlerini burada

23 Bu konuda daha geniş bilgi için bk. : Celâl Tarakçı, *Muallim Nâci Efendi, Hayatı ve Eserlerinin Tedkiki*, Samsun 1994, s. 76-77.

24 *Kırk Yıl*, c. I, İstanbul 1936, s. 143.

neşre başlamasıdır. Hatta Halid Ziya dahi yazı hayatının ilk ve son şiirini bu sütunda, bu vesile ile yayımlar²⁵.

Yine bu sütunlarda Muallim Nâci'ye satılan «Püf» başlıklı yazılarını neşreden yazar, Nâci'nin meşhur hicvine muhatap olur :

«Dehşetlidir benim sitizim,
Kordonboyu dar gelir azizim.

Olsan Sarı Zeybek'in hafidi
Yokdur sana kurtuluş ümidi.

«Püf»lerle ne iftihâr edersin,
Bir püfde teker meker gidersin!»²⁶

Bu ilk mensür şiir denemesinden sonra Halid Ziya, mensûrelerini çok beğendiğini belirttiği ve İzmir'de iken tanıştığı Mustafa Reşid'in tesiri ile²⁷ birkaç mensür şiir daha yazar ve bunları arkadaşları Tevfik Nevzad ve Bıçakçızâde Hakkı'yla birlikte neşrettikleri ve İzmir'in ilk edebiyat dergisi olan *Nevrûz*'da²⁸ yayımlar²⁹. Zaten 1 Mart 1300-15 Ağustos 1300/1884 tarihleri arasında 12 sayı çıkan ve İstanbul'da basılıp İzmir'de dağıtılan *Nevrûz*

25 a.e., s. 241. Ayrıca bk. : Ömer Faruk Huyugüzel, *Halid Ziya Uşaklıgil, Hayatı, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler*, İstanbul 1995, s. 17; a.mlf., «Halit Ziya Uşaklıgil'in İzmir Devresi ve Bu Devrede Verdiği Eserler», *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, nr. III, İzmir 1984, s. 80-83.

26 *Kırk Yıl*, c. II, İstanbul 1936, s. 154-157. Geniş bilgi için bk. : Celâl Tarakçı, *Muallim Nâci Efendi, Hayatı ve Eserlerinin Tedkiki*, Samsun 1994, s. 110-113, s. 223.

27 *Kırk Yıl*, c. I, İstanbul 1936, s. 163-164.

28 Mustafa Reşid, *Nevrûz*'un neşir haberini dergisi *Envâr-ı Zekâ*'nın 21. sayısında sitayişle haber verir («*Nevrûz*», *Envâr-ı Zekâ*, c. 1, nr. 21, 1299/1884, s. 466) ve kendisi de *Nevrûz*'da bir mensûresini neşreder. «Bir Sümbül Demeti Arasına Konulan Nâme», *Nevrûz*, nr. 4, 15 Nisan 1300/28 Nisan 1884, s. 50.

29 Uşaklızâde Mehmed Hâlid imzasıyla *Nevrûz*'da yayımlanan bu mensûreler şunlardır :

«Milova», *Nevrûz*, nr. 1, 1 Mart 1300/13 Mart 1884, s. 12-13.

«Genç Kız», *Nevrûz*, nr. 3, 1 Nisan 1300/13 Nisan 1884, s. 33-35.

«Ne İdi İstedğim?», *Nevrûz*, nr. 7, 1 Haziran 1300/13 Haziran 1884, s. 100-102.

mecmuası da, Mustafa Reşid'in İstanbul'da çıkardığı *Şark* ve Halid Ziya'nın daha evvel birkaç çevirisinin yayımlandığı³⁰ *Envâr-ı Zekâ* dergilerini örnek almaktadır³¹.

Bu arada 1885 yılında Halid Ziya'nın kendisine daha iyi bir gelecek hazırlamanın imkânlarını yokladığı bir İstanbul seyahati vardır ki, bu seyahat ona Muallim Nâci ile, Ebuzziya Tevfik'le tanışmak ve Bâbüâli'nin perişan ortamını ve şartlarını yakından tanımak imkânını verir³². Bu kısa İstanbul seyahati sırasında da Halid Ziya, yazdığı birkaç mensûreyi *Berk* mecmuasını çıkaran Mehmed Remzi'ye verir ve bu yazılar dergide yayımlanır ki bunların sayısı 4'tür³³. Buraya kadar yazılan bu yazılarında yazar, o etrafında tartışmalar koparan «mensur şiir» isimlendirmesini kullanmaz. Bu yazıları, yayımlandığı mecmualarda ya mensure diye anılır, yahut herhangi bir tür ismi verilmeden yer alır.

Halid Ziya, bu ilk birkaç denemeden sonra bu türde asıl seri olarak yazdığı yazılarını, «mensûr şiir» adı altında, İzmir yıllarında 13 Kasım 1886'dan itibaren, Tevfik Nevzad ve Bıçakçızâde Hakkı ile birlikte çıkardıkları *Hizmet* gazetesinde yayımlar. Bu küçük eserler, gazetenin ilk sayısından başlayarak, her nüshasında birer ikişer yer alır ve 25 Eylül 1887 tarihli 88. sayıya kadar bunlardan 48 tane neşredilir. Daha sonra bunlar Hizmet Matbaası'nda 1307 (1891)'de Küçük Kitaplar serisi içinde *Mensûr Şiirler* adıyla basılır. *Mensûr Şiirler* kitabına yazar, *Hizmet*'ten önce yazdıkları ile beraber toplam 54 mensur şiirinden 47'sini alır. Bunlar kitapta,

30 Uşâkizâde Mehmed Hâlid, «İzlanda ve Gayzerler», *Envâr-ı Zekâ*, c. 1, nr. 12, 1299/1884, s. 378-382; «Fakire», *Envâr-ı Zekâ*, c. 1, nr. 14, 1299/1884, s. 395-399; «İsviçre Çağlayanları», *Envâr-ı Zekâ*, c. 1, nr. 15, 1299/1884, s. 407-408; «Büyük Valide», *Envâr-ı Zekâ*, c. 1, nr. 19, 1299/1884, s. 441-442.

31 Geniş bilgi için bk. : Ömer Faruk Huyugüzel, «Halid Ziya Uşaklıgil'in İzmir Devresi ve Bu Devrede Verdiği Eserler-I», *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, nr. 3, İzmir 1984, s. 69-86; a.m.f, *Halid Ziya Uşaklıgil, Hayatı Eserleri, Eserlerinden Seçmeler*, İstanbul 1995, s. 12-13.

32 Halid Ziya bu seyahatin anılarını *Kırk Yıl*'da uzun uzun anlatır. Bk. : *Kırk Yıl*, c. II, İstanbul 1936, s. 26-57.

33 «Tahattur», *Berk*, c. 1, nr. 8, 1303/1885, s. 233-235.

«İncizâb», *Berk*, c. 1, nr. 9, 1303/1885, s. 259-260.

«Müteverrim», *Berk*, c. 1, nr. 10, 1303/1885, s. 291-293.

«Ağlarım», *Berk*, c. 1, nr. 11, 1303/1885, s. 326-327.

önsözünde Halid Ziya'nın da belirttiği gibi, yazdıkları tarih sırasına göre yer almaktadır.

Mensûr Şiirler, edebiyatımızda bu türün, eski edebiyat geleneğine karşı bir iddiayı da bünyesinde barındıran bu isim altında kitaplaşmış ilk örneğidir. Küçük boy 117 sayfalık kitabının önsözünde Halid Ziya eseri için şunları söyler :

«*Mensûr Şiirler*, hayâlhânemde açılmış bir takım nazik, narin fikirlerdir. Onlar bence pek kıymetdârdır. Çünkü gir-yelerimi, neşvelerimi musavvirler. Ben onları takdîs ederim, çünkü hissiyatımı, mütâlaâtımı nâtıkırlar.

Bunlar kimse için yazılmamıştır, yazılmak için yazılmıştır. Onun içindir ki, sâirlerinin takdîri, adem-i takdîri onlar için ehemmiyetsiz kalır. Yine onun içindir ki, her türlü âlâ-yiş-i zâhîriden mütecerriidirlir. (...) Bu makaleleri tevliid eden fikirler şâirâne olduğu için onlara *Mensûr Şiirler* nâmını vermek istedim. Şiiri vezin ve kafiyyede arayanların edecekleri itiraz indimde bir itirâz-ı hiçâhiç kalır.»³⁴

Halid Ziya'nın bu yazıları daha gazetede yayımlanırken etrafında edebî tartışmalara, itirazlara yol açar. Bu tartışma ve itirazlar, bilhassa Mualim Naci'nin edebî sütununu yönettiği *Saâdet* gazetesinde yoğunlaşır. Yapılan itirazlar, yazıların muhtevasına değil, ilk önce isimlendirilişine yöneliktir. Yani, «'Mensûr şiir' olur mu? 'Mevzun ve mukaffâ' olmayan bir söz şiir sayılabilir mi?» soruları etrafındadır. Oysa Halid Ziya burada iddialıdır. Bu yazdıkları «mensûr şiir»dir.

Yazar, bu küçük hacimli eseri çevresinde koparılan fırtınaları *Kırk Yıl'da* şöyle anlatır :

«*Mensûr Şiirler!* İlk nüshadan başlayarak her nüshada bunlardan ikişer tane intişâr ediyordu. İlk nüshadan, ilk intişâr edenlerden başlayarak bunlar sahibinin etrafına tarizlerin, tenkitlerin, istihfâf ve istihzâ tezâhürlerinin toplanmasına sebep oldu.

34 *Mensûr Şiirler*, İzmir 1307/1891, s. 3-4.

Mensur şiirler ne demekti? Herkesin telâkkisinde yekdiğerine zıt olan bu sıfatla mevsûf, aynıyle 'siyah kar, beyaz kömür, kuru su' kabilinden bir terkip değil miydi? O zaman için, husûsiyle o muhitte şiir, belâgat kitaplarının dar târifinden hârice çıkamazdı. Bu küçük şiirlerin sernâme-i umûmîsi ile efkâr o kadar meşgûl oldu, ona öyle ayrılamayacak derecede ilişip kaldı ki, eteği dikenli telin çengelîne takılmış bir adam gibi, aşamayarak, zannediyorum ki, o serlevhanın altını okumak fırsatını bulamadı.

Ben bu ismi gayet tabii olarak bulmuş, bir dakika bile onun bu derece muhalefeti câlib olacağına ihtimâl vermemiştim. Şiir hakkında telakkilerimde o derece ayrılıyordum ki bunlara *mensûr* demekle belâgat kitaplarının hükmüne karşı bir isyan teşkil ettiğime vâkıf değildim.

Mensur şiirler, kısa, küçük hemen sânih oldukları gibi kağıtların üzerine ihmâlkârâne atılıvermiş tehassüslerden, yolunun üstünde toplandıkları gibi teklifsiz, tasnifsiz çizilivermiş gibi çizgilerden ibaret olacaktı. Bir nevi müsvedde... O kadar kısa, o kadar küçük olacaktardı ki, uzun tasvirlerle, mükellef tezyinlere ıftikâr etmeden, dar havsalarında ancak bir şiir heyecanı taşımakla iktifa ederek, sanki gönlünün halcan vuruşlarını iki elleriyle tutarak, rüya firâşından sadece bir gömlekle fırlayan bir genç kızın edâ-yı mahcûbânesi ile, mahmûr ve mütelâşi, yarı uykuda yarı uyanık çıkıvereceklerdi. Bunları refiklerimin içinde de okuyanların mevcût olduğunda şübedâr idim. Yalnız şüphe edilmeyen bir hakikat vardı : Şâkirdlerimin gözlerinde okunan sâkit, fakat belîğ muhabbet hissi... Hemen her sayıdan sonra onların içinde bana gözleriyle sanki o sabah okudukları parçaları inşâd ediyor-muşcasına bir mânâ vardı. Öyle bir mânâ-yı muhabbet ve merbûtiyyet ki bana bütün sokaktan geçerken, kiraathanenin penceresinden, önlerinde bir nüsha *Hizmet*, müstehzî gözleriyle beni takip eden taarruz erbabının verebilecekleri fütûru unuttururdu.»³⁵

35 *Kırk Yıl*, c. II, İstanbul 1936, s. 83-84. Suut Kemal Yetkin, Halid Ziya'nın yukarıda yaptığımız iktibasın 4. paragrafındaki mensur şiir tanımına itiraz ederek der ki : «...*ihmâlkârâne, teklifsiz, tasnifsiz, müsvedde* kelimelerini belirtti-

Bu tartışmalar esnasında Recâizâde Ekrem, Halid Ziya'ya bir mektup göndererek genç yazarı tebrik eder, iltifatlarda, övgülerde bulunur. Recâizâde Ekrem'in bu mektubu *Hizmet* gazetesinde «Taltîfnâme» başlığıyla yayımlanır. Bu, Halid Ziya için tam anlamıyla bir zaferdir :

«Efendilerim,

Muvaffak-ı te'sîs olduğunuz *Hizmet* gazetesini mütâlaadan bendenizi de fevâid-i hissedâr etmek fikr-i irfân-perverânesiyle lutfen gönderilmekte olan nüshaları sırasıyla ve kemâl-i memnûniyyetle mütâlaa ve hakîkaten istifade ediyorum.

(...) Hele o «Mensûr Şiirler»i okumakla fevka'l-had mütelezziz oluyorum. Muharriri olan şair-i bedâyi'-perverdi hâlisâne tebrik ile beka-yı teveccühünüzü temennî ederim efendim.»³⁶

Recâizâde'nin bu mektubu Halid Ziya'yı hadsiz sevindirir. Bu mektup onun için, muarızlarına karşı adeta bir galebe ilânıdır. *Kırk Yıl*'ında bunu şöyle anlatır :

«(...) İkinci zafer, ve bu pek büyük, pek âşikâr bir zafer oldu, bir gün postadan gazete nâmına gelen bir mektup oldu. Recâizâde Ekrem Bey'den...

yorum. Bu kelimelerin mânâsı kadar şiirin ruhuna aykırı bir şey yoktur. Halid Ziya'nın *Mensûr Şiirler*'i, Mehmet Rauf'un *Siyah İnciler*'i bugün okunmuyorlarsa, dillerinin eskimiş olmalarından ziyade mensur şiir anlayışlarının düpedüz nesri şiir zannedecek kadar yanlış olduğu içindir. (...) Mensur şiirin bütün sırrı, Baudelaire'in deyişiyle mucizesi, kelimeleri konuşturmak, onlardaki imkânları sızdırmak sanatında gizlidir. Şair, kelimelerden bütün imkânları elde ettiği nisbette bu mucizeye yaklaşır. Yalnız sesleri değil, kokuları ve renkleri de olan kelimeler, manzaralara benzerler. Onlarda uyuklayan ne sayısız hatıralar, ne unutulmuş çehreler, ne yarım kalmış melodiler vardır...» (*Edebiyat Konuşmaları*, İstanbul, tarihsiz, s. 12-13.

36 *Hizmet*, nr. 24, 2 Şubat 1887. Mektubun yeni yazıya aktarılmış tam metni için bk. : Ömer Faruk Huyugüzel, «Halid Ziya Uşaklıgil'in İzmir Devresi ve Bu Devrede Verdiği Eserler», *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, nr. 3, İzmir 1984, s. 78.

Biz kendisine hürmeten, gazeteden birer nüsha gönderiyorduk. Onun tarafından bir teşekkür, bir iltifata mazhariyet ümidi o derece uzaktı ki, gazeteyi gönderirken bir şeyler yazmaya lüzûm görmemiş, buna cesaret etmemiştik.

O, büyük ruhunun kendisine telkin etmiş olacağı hareket-i nâzikânede bulunmak istemiş olacaktı ki, bu mektubuyla gazeteyi tebrik, mündericâtını mültefit, müsevvik bir lisanla takdîr ediyordu. Ve asıl bana çılgınlığa yakın bir sevinç veren cihet, mektubun bir fıkra-i mahsûsası, «Mensûr Şiirler'e ve onun sahibine aitti. Bütün diğer mündericâttan tefrik ederek üstad bunlar hakkında öyle sitâyîşkârâne bir lisan kullanıyordu ki bunu burada tekrar etmeye cür'et edemeyeceğim.

Gerek gazete hakkında, gerek 'Mensûr Şiirler' sahibi hakkında bu mektup öyle bir şeref veren, zafer bahşeden, muâzırların hüçûmuna siper teşkil eyleyen bir hüccet, bir ferman imtiyazı idi ki, ben sükût ederken, diğer dostlar hep birden ilk çıkacak nüshanın başına bu mektubu dercetmek kararını verdiler.»³⁷

Recâizâde Ekrem bu yoldaki iltifatını daha sonra Fazlı Necib'in *Tebessüm* adlı eserine yazdığı takrîzde de sürdürür. Recâizâde'nin *Takrîzât* adlı eserine de aldığı bu yazıda *Mensûr Şiirler* için şu satırlar yer alır :

«Halid Ziya Bey'in 'Mensûr Şiirler'ini elbette görürsünüz. Bakınız işte o yeni ve güzel bir çığır. Hakikî şairliğin failât-nüvîslik demek olmadığı hakikat-ı ulviyyesi aramızda bilinmeden evvel hiç bir kimse 'Mensûr Şiirler' nâmıyla öyle bir takım bedâyi'in tasvirine cesaret etmek şöyle dursun, hatta tasvirine kudret-yâb olabilir mi idi?

Vâkıa bazı mutasallifin-i edeb o nâma itirâz etmek isterlerse de zannederim ki o nâm altında çıkan o güzel şeyleri beğenmemek ellerinden gelmez. O halde yalnız ünvanı için bir güzel esere itirâz etmek beyhûde bir tekellüf değil midir?

37 *Kırk Yıl*, c. II, İstanbul 1936, s. 86-87.

Halbuki öyle nev'ine mahsus bir üslûp ile ufak ufak ve dağınık bir sûrette tasvîr olunan bedâyi'-i hayâliyyeye zevk-i edebce en çok yakışan, en çok muvâfık düşen nam yine sâhib-i bedâyi'in ittihâz ettiği 'Mensûr Şiirler' ünvanıdır. Halid Ziya Bey'i tahtie değil tebrik etmeli ki edebiyât-ı Osmâniyyeye ilâve ettiği o nev'-i bedî' ile beyne'l-üdebâ bir mevki'-i imtiyâz ihrâz etmiş oldu.»³⁸

Recâizâde'nin bu takdîr-kârâne tavrı, başta Halid Ziya olmak üzere, İzmir'de *Hizmet* gazetesi etrafında toplanan gençleri cesaretlendirir. Mensur şiir, gerek İzmir'de, gerekse İstanbul'da yeni edebiyat taraftarı gençler arasında yaygınlık kazanır. *Hizmet*'te Fazlı Necib, Ali Kemal, Ali Nihad, Mehmed Re'fet, Mehmed Abdurrahman gibi imzaların yazdığı mensur şiir denemeleri de yer almaya başlar. Hatta bir ara Halid Ziya'nın arkadaşı Bıçakçızâde Hakkı, mensur şiir düşüncesinden hareketle, biraz da fantezi olarak, «manzum nesir» adını verdiği denemelerle bir edebî moda oluşturmak isterse de, ilgi görmez³⁹.

38 Recâizâde Mahmud Ekrem, «*Tebessüm İçin*», *Takrizât*, İstanbul 1314, s. 42-43.

39 Bu konuda bk. : Ömer Faruk Huyugüzel, «Halid Ziya Uşaklıgil'in İzmir Devresi ve Bu Devrede Verdiği Eserler-I», *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, nr. III, İzmir 1983, s. 77.

Halid Ziya'nın *Mensûr Şiirler*'i etrafında vukû bulan bu tartışma ve tavır alışlar sonrasında bu edebî türün Türk edebiyatında daha hızlı bir şekilde yaygınlaşması sürecinde, burada Muallim Nâci üzerinde de durmak gerekir. Onun da, özellikle *Mecmûa-i Muallim*'in 3. sayısında şiire dair yazdıkları ve *İntikâd*'da Beşir Fuad'a söyledikleri devrinin şiir-nesir tartışmaları içinde önemli yeri olan görüşlerdir. Nâci der ki :

«Şiir hem nazım, hem nesir kisvesinde tecellî edebilir. Bir söze, manzûm olduğu için, şiirdir denilemeyeceği gibi, mensûr olduğu için, şiir değildir de denilemez. Şu kadar var ki ekseriyet üzere tabiat manzûm olan şiire, mensûr olan şiirden ziyade meyl eder. Bu da nazımdaki o tabiat-nüvâz âheng-i mahsûsadan ileri geliyor. (...) Tabiatın kelâm-ı manzûmu kelâm-ı mensûra, kafiye nazmı kafiyesiz nazma tercih etmek istidâdında bulunduğu bir gerçektir. Yoksa şiirin mutlaka mevzûn ve mukaffâ olması için lüzûm-ı hakikî yokdur. (...) Biz şiiri nazım ve nesre ta'min ediyoruz.» («Nazm-Nesir», *Mecmûa-i Muallim*, nr. 3, 8 Safer 1305/14 Teşrin-i evvel 1303/(26 Teşrin-i evvel 1887).

Devrinin edebî gruplaşmaları içinde daha ziyade eski edebiyat taraftarı diye bilinen Muallim Nâci'nin bu fikirleri de, Nâci'nin devrinin edebiyat ortamı için-

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere, Halid Ziya bu mensur şiirlerini *Hizmet*'in Küçük Kitaplar serisi içinde *Mensûr Şiirler* adı ile 1891 (1307 R.) yılı sonlarında kitaplaştırır⁴⁰. Kitabın ikinci baskısı 1893 (1311 R.)'dedir. (*Mensûr Şiirler*, İstanbul 1311/1893, 96 s.).

*
**

Muhtevaları itibarıyla *Mensûr Şiirler*'de yer alan parçaların hemen hemen tamamında karamsarlık ve hayattan nefret duygusu ağır basar. Yazarın bunları kaleme aldığı ilk gençlik çağlarının psikolojisinin ve devrinin edebiyatının romantik yönelişlerinin de etkisiyle, aşk, hüzn, nefret, karamsarlık, hatta mutluluk ve sevinç, yaşanan duygu ne olursa olsun, gözyaşı bir fon olarak bu şiirlerde daima karşımıza çıkar. Genç Halid Ziya bu şiirlerinde marazî bir hassasiyet, aşırı bir «rikkat-i kalb» (s. 16) içindedir. Ölüm, mezar, ızdırab, aşk, ihanet, yaşamaktan nefret, rüya, tahayyül, gözyaşı, mûsikî, gökyüzü, semâvî unsurlar, tabiatın gü-

deki yeri ve etrafında oluşan genç edebiyatçılar zümresi üzerindeki tesiri göz önünde bulundurulursa, edebiyatımızda mensur şiirin Halid Ziya'dan sonra yaygınlaşmasını hızlandıran fikirler olarak mütâlaa edilebilir. Nâci bu ifadelerini daha sonra *İstilâhât-ı Edebiyye*'sinde bir kere daha tekrar edecektir. (İstanbul 1307/1891, s. 122-127).

40 *Mensûr Şiirler*'in neşir tarihi bazı araştırmacılar tarafından 1889 olarak gösterilirken (Meselâ bk. : Mehmet Kaplan, «Mai ve Siyah Romanının Üslûbu Hakkında», *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar-I*, İstanbul 1976, s. 441; Olcay Ömertoy, *Halit Ziya Uşaklıgil*, Ankara 1965, s. 185; L. Sami Akalın, *Halit Ziya Uşaklıgil*, İstanbul 1968, s. 28; Niyazi Akı, «Halit Ziya Uşaklıgil'in Mensur Şiirleri», *Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, c. 1, nr. 1, Erzurum 1970, s. 2; Ömer Faruk Huyugüzel, *Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı ve Edebi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, İzmir 1984, s. 57), bazıları tarafından 1890 (N. Akı, *Yakup Kadri Karaosmanoğlu*, İstanbul 1960, s. 51), bazı araştırmacılar tarafından ise 1891 olarak (Ö. Faruk Huyugüzel, *1928'e Kadar İzmir'de Çıkmış Türkçe Kitap ve Süreli Yayınlar Kataloğu*, İzmir 1996, s. 13; a.mlf., *Halit Ziya Uşaklıgil, Hayatı, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler*, İstanbul 1995, s. 16) gösterilmiştir.

Bu üç tarih içinde doğru olanı 1891'dir. Eserin 1889'da yayımlandığı kaydı muhtemelen kitap üzerindeki 1307 tarihini Hicrî olarak değerlendirmekten kaynaklanmaktadır. Oysa devrin gazete ve dergilerinde yer alan neşir ilânlarına bakarsak *Mensûr Şiirler*, 1307 Rûmî/1891'de yayımlanmıştır. (Bk. : «*Mensûr Şiirler*», *Servet-i Fîinûn*, y. 1, nr. 38, 1 Cemâziyelevvel 1309/21 Teşrin-i sâni

zellikleri, gece, bahar ve hazañ mevsimleri şairin muhayyilesinin uğraklarıdır.

Mensur Şiirler'de aşk en fazla işlenen temdir. Şair; İncizâb, Tahattur, Bir İntihâr-ı Mükerrer, Heybât Bir Rûya İdi, Yâd-ı Hazîn, Girye-i Hande-nâk, Hatırlar mısın?, Ne Demiştin?, Çoban Kızı, Cevalân, Ağlarım, Zevce, Bir Denizde, Sahrada, İstiğrâk, Bir Hatıra, Genç Kız, Bir İhtiyâc-ı Rûh, Kamere Karşı, O da Beni Seviyor, Şinâver, Bir Gece adlı mensur şiirlerinde sevgilinin güzelliği, onunla birlikte olma yahut birlikte olunan zamanların yâdı, ölen bir sevgilinin arkasından dökülen gözyaşı, muhayyel bir sevgilinin güzelliğinde avunma gibi duyguları anlatmaya çalışır.

Bu duyguların hemen yanısıra, çoğu kez bunlarla içiçe, karamsarlık, hayattan nefret etme ve bilhassa ölüm ve ölüm karşısındaki çaresizlik, ikinci tem öbeği olarak bu mensur şiirlerde ifadesini bulur. Tahattur, Müteverrim, Bir Hayal, Hayat mıdır?, Bir İntihar-ı Mükerrer, Bir Kalb ki Bir Mezar, Yâd-ı Hâzin, Sarı Gül, Hande-i Girye-nâk, Bir Hitab, Mezar, İstiğrâk, İnsan, Mezardan Sonra başlıklı parçalar, bu temleri işler. Bunlar arasında Mezar ve Mezardan Sonra mensûreleri, Halid Ziya'nın mensur şiir sahâsındaki ikinci eseri olan *Mezardan Sesler*'in tem ve duyuş tarzı bakımından adeta bir habercisi, bir nüvesidir.

Gurûb, Girye-i Tabiat, Bir Levha-i Bahar, Seyyâr-ı Fezâ, Nişâr-ı Hayat, Şelâle-i Münccemid, Fevvâre-i Ateşin, Fırtına, Zühre'ye başlıklı mensur şiirlerde olduğu gibi Halid Ziya'nın muhayyilesi bazan kapılarını ay, güneş, yıldızlar, gezegenler gibi kozmik unsurlara, yahut mevsimlerin, tabiatın güzelliklerinin tasvirine de açar.

Ayrıca, Cenk, Hayat-ı Fuş-âlûd, Hayat mıdır?, Düşünüyorum, Zevce, Hande-i Girye-nâk gibi, sayıları az da olsa, bazı mensur şiirlerde ise, sosyal bir muhteva karşımıza çıkar. Bunlarda beşerin yaşamak için çektiği ıztıraplar (Hayat mıdır?), haksızlığa

1307/(3 Kânûn-ı evvel 1891), s. 140; «*Mensur Şiirler*», *Saadet*, nr. 2113, 2 Cemâziyelevvel 1309/22 Teşrin-i sâni 1307/4 Kânûn-ı evvel 1891, s. 3).

Bu iki ilândan *Servet-i Fîvân*'daki Ahmed İhsan *Mensur Şiirleri* «esâret-i vezn içinde kalmış kelimelerden mâadâsına şiir denilemez diyenlere kitap, ünvanıyla itiraz eyliyor, muhteviyâtıyla isbât gösteriyor.» diyerek tebci eder.

uğramış, toplum tarafından fuhsa itilmiş kadınlar (Hayat-ı Fuhs-âlûd), çocuğunun ölümü karşısında çaresiz gözyaşları döken aneler (Hande-i Girye-nâk), insan hayatındaki tezatlar, kötülük ve eşitsizlikler (Düşünüyorum) yahut birbirini öldürmek için savaşıyan insanlık (Cenk) konuları ele alınmıştır.

Halid Ziya'nın *Mensûr Şiirler*'i, üslûp açısından oldukça sadedir. Cümleler çoğu zaman kısadır. Bu eserlerde tasvir, dolayısıyla sıfatlar önemli bir yer tutar. Bazı şiirler doğrudan doğruya uzun tasvirlerle dayanır. (Şelâle-i Müncemid, Fevvâre-i Ateşin, Fırına, Şinâver, Genç Kız, Şair, Gurûb v.s. gibi). Bu sıfatlara dayalı üslûp, yıllar öncesinden Halid Ziya'nın Servet-i Fünûn edebiyatı devresi romanlarındaki nesrinin de adeta habercisi gibidir.

«Küçük, beyaz bir el sür'atle cereyân eden dalgalardan müştâkâne bûse-çin olan dalları kaldırdı, zerrin saçlarla mü-tetevvic, genç, zarif bir baş göründü; yalnız muhât olduğu yeşilliklerle mülebbes olan genç kız memdûd, meftûn bir nazarla gurûb eden şemsi, ayaklarına kadar gelip arz-ı perestiş eden münevver mevceleri, semânın sath-ı lâciverdîsi üzerinde sebhân olan hûnin bulutları seyretti.» (s. 112-113).

«Tulû'un eşi'a-i zerrini semâ-yı sahrâyı muhît olan bu hâr-ı kesîfi dağıttı. Ziyâ-yı şems o kadar hüzn-âmiz idi ki, dün tabiatın sürûr u şâdmânîsine cilvegâh olarak bıraktığı bu mahalli bugün hûn-âlûd, gam-âgîn bulmaktan me'yûs zannolunurdu.» (s. 68-69).

«Sahranın derin bir noktasında ellerinde şemşir-i dırâhşân şems-i gâribin eşi'a-i hazîniyle iltimâ' ederek süvariler mehîb atlar üzerinde geçiyorlardı. Önlerinden bir gubâr-ı kesîf kalkarak etrafı istilâ etmekte; orduya bir ejder-i tayyâr şeklini vermekte idi.» (s. 65).

gibi cümleler bu üslûbun iyice belirlediği örneklerdir.

Cümlelere gramatikal açıdan baktığımızda ise, eser boyunca şiirden şiire tekrarlayan birtakım cümle yapılarının, etkileyici bir üslûp oluşturmak gayesiyle kullanıldığına şahit oluruz. Meselâ bunlar arasında en göze çarpanı :

«Kaçırıyordu, âvâze-i hâyuhûy-ı âlemden kaçırıyordu.» (s. 5)

«Ölseydim, feryad ederek, kanlar saçarak ölseydim. Ölseydim, mazlûm, makhûr olarak ölseydim.» (s. 18)

«Büyüdüler, validelerinin nazarına büyük görünecek kadar büyüdüler.» (s. 28)

şeklindeki, yüklem, kendisinden sonra gelen cümlelerin sonunda da tekrar edildiği cümle yapısıdır. (Bu cümle yapısının diğer örnekleri için bk. : s. 19, s. 25, s. 28, s. 41, s. 42, s. 96).

Bazan da cümle başındaki bir kelime grubunun yahut cümle ögesinin, peşpeşe müteakip cümle veyahut paragraf başlarında kullanıldığı da vâki'dir. Meselâ :

«Bu bir insandır ki, âlem-i mihnete, bu tasfiye-gâh-ı rûha ilk kademini atıyor...

Bu bir insandır ki, mersâsını seyrediyor...

Bu bir insandır ki, tarîk-ı mihnet-âlûd-ı hayatta terakkî ediyor.» (s. 81)

«Düşünüyorum da, cihan hâl-i tabiisinde, şekli-aslisinde pâydâr kalsaydı...

Düşünüyorum da, medeniyet olmasaydı, saadet olacaktı.

Düşünüyorum da, bu böyle olmayacaktı...» (s. 88-89)

«İsterim ki, senin buzlardan müteşekkil dağlarında...

İsterim ki, zirinde çağlayanların galeyân-ı emvâcı...

İsterim ki, dünyalara, âlemlere cevelân-gâh olan bu semâyı...» (s. 96)

(Diğer örnekler için bk. : s. 89, s. 97, s. 106).

Bu cümle yapılarından başka, aynı bildirme ekine yahut yüklem bağli, virgüllerle birbirine eklenen müselsel cümleler de epeyce sık kullanılmıştır. Meselâ :

«Biraz zaman sonra nâil-i mükâfât *olacağında*, ümîd-i yegânesinin husûl *bulacağında* şüphe mi var?» (s. 12)

«Bu sine benim muhabbetime *cilvegâh*, bu kalb benim aşkıma *câygâh* idi.» (s. 20)

«Siz ye'sler içinde *galtân*, hüznler içinde *giryân* âfethânelersiniz.» (s. 21)

«Bir kuvve-i müncezibeye tebaiyyeten serseriyâne *sebhân*, başka bir âlemi teşkile *şitâbân* idi.» (s. 54)

«Mezar fenânın *miuntehâsı*, bekânın *ibtidâsıdır*.» (s. 61)

Bu kullanışlarda cümleler içinde seci' diyebileceğimiz ses benzeşmelerinin varlığı hemen göze çarpmaktadır. (Diğer örnekler için bk. : s. 5, s. 11, s. 39, s. 41, s. 42, s. 43, s. 49, s. 51, s. 75, s. 81).

Ayrıca Halid Ziya'nın, virgüllerle birbirine bağlanan kısa cümle silsileleri ile de metinlerde bir akıcılık tesis etmek istediğini görürüz.

Bütün bu cümle yapıları ve gramatikal özellikler, gençlik devresinin acemiliklerine rağmen, yazarının *Mensûr Şiirler*'de nesrin kuruluşunu kırarak, sanatkârâne, etkileyici ve revnaklı bir üslûpla şiiriyeti yakalama çabasının bir neticesi olarak değerlendirilmelidir.